

پیشگیری وضعی از قاچاق کالا و ارز به وسیله تدابیر فنی در قوانین ج.ا. ایران

سپیده شعرا^۱

چکیده

در سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران مقابله با پدیده قاچاق از دیرباز دارای جایگاه ویژه‌ای بوده است. البته طی سال‌های متمادی، رویکرد پاسخ‌های سیاست جنایی تقنینی ایران به دلیل عدم ارزیابی و بهره‌وری صحیح از کارکردهای جرم‌شناسی، عمدتاً مبتنی بر سیاست کیفی سخت‌گیرانه بوده است. ناکافی و زیانبار بودن سرکوبی مرتکبان قاچاق کالا و ارز، مقنن را به سمت بکارگیری تدابیر پیشگیری سوق می‌دهد. جهت‌گیری‌های پیشگیرانه قاچاق کالا و ارز در قانون قاچاق کالا و ارز نشان می‌دهد که این تدابیر عمدتاً بر پایه افزایش تلاش و افزایش خطر ارتکاب جرم قابل تحلیل هستند. لذا در این پژوهش، افزون بر بررسی تخصصی شدن پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، فناوری اطلاعات خودکار که شامل بارکد RFID، کارت دسترسی RTLS و OCR مورد امعان نظر قرار داده شد. در ادامه پژوهش به بررسی ابزارهای ناظر بر ورود و خروج که شامل اشعه ایکس ری، گاما و دوربین مدار بسته می‌باشد، پرداخته شد و در پایان راهکارهایی در جهت پیشگیری از قاچاق کالا ارائه می‌گردد.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا و ارز، پیشگیری وضعی، پیشگیری فنی، پیشگیری از قاچاق

^۱ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه سراسری شیراز spshoara@yahoo.com

مقدمه

در نیمه دوم قرن بیستم در کنار تحولات جرم‌شناسی، جهان وارد عصر جدیدی گردید و پایان عمر صنعتی آغاز شد (طاهری، بی‌تا: ۳۶). ابتدا با ورود رایانه به بازار و در ادامه با تحولات و ارتباطات، رایانه‌ها به فناوری ارتباطاتی مانند تلفن و تلویزیون پیوستند و انقلاب در فناوری اطلاعات و ارتباطات به وقوع پیوست؛ زیرا، فناوری ارتباطات مدت‌ها پیش‌تر از فناوری‌های ذخیره و پردازش اطلاعات وجود داشته‌اند. ارسال تلگراف، تلفن و بیسیم، از اختراعات قرن نوزدهم و پخش رادیو و تلویزیون از اختراعات اوایل قرن بیستم هستند. اما اجزاء این انقلاب دستگاه فیزیکی نبودند، بلکه در عوض (بیت‌ها) بودند. اجزا فناوری اطلاعات و ارتباطات، زبان‌های برنامه‌نویسی و نرم‌افزارها، صفحات وب، اتاق‌های گفتگو، ایمیل، خرید و فروش معاملات اینترنتی، پول الکترونیک و دولت الکترونیک و از این قبیل می‌باشند (دلرنلی و جان، ۱۳۸۴: ۸۴). آنقدر این اتفاق عظیم بود که توانست در کنار دنیای حقیقی، دنیای جدیدی ایجاد کند که خالق آن انسان بود. دنیایی که آن‌را Virtual Space یا Cyber Space می‌خوانیم. در واقع فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ خضانت این دنیا را برعهده گرفت و ابزارهایی که روزبه‌روز بر عمق و دامنه این فضا افزوده شد و حال به جرأت می‌توان گفت که این دنیای سایبر به وسعت دنیای حقیقی شده است. البته ایجاد این جهان نیز خالی از دردسر نبوده و باز هم تمایل انسان به ارتکاب بزه در این جهان خاموش نبود. ولی این محیط و ابزارهای آن توانست با بسیاری از اقدامات ما در جهان حقیقی وسعت و سرعت بخشد.

۷۸

بسیاری از این ابزارها فقط یک حوزه یا موضوع خاصی را تحت‌الشعاع قرار داده‌اند، اما برخی از آنها با برخورداری از آثار بنیادین، دوران جدیدی را رقم بزنند. بی‌تردید، تدابیر فنی، فناوری اطلاعات و ارتباطات دارای چنین ویژگی‌هایی می‌باشند (داتن، ۱۳۸۴: ۴۶). در اهمیت بکارگیری تدابیر فنی همین بس که با آغاز قرن بیست و یکم، ضرورت ایجاد تحول در نظام اداری و انجام اصلاحات ساختاری با وضوح بیشتری نمایان شد. در جهان متحول که منابع آن در برابر نیازها و انتظارات رو به فزونی می‌گیرد، دولت‌ها برای کارآمد شدن تحت فشارهای شدیدی هستند و از سازوکارهای گوناگون برای رفع مشکل یاری گرفته‌اند. تجربه جوامع بشری امروز نشان می‌دهد که این جوامع تنها پس از اصلاحات اجتماعی و سیاسی همه‌جانبه، از جمله اصلاح ساختار اداری به ویژه ایجاد سازمان‌های نوین، استفاده از فناوری‌های جدید برای پیشرفت اقتصادی، فرهنگی و بالا بردن سطح زندگی مردم دست یافته‌اند. کشورهای توسعه نیافته به دلیل ضعف فرهنگی، در ردیف نظام غیرکارآمد قرار دارند و این از مشخصه‌های مهمی است که وقتی با شرایط دیگر جمع شود و در کنار آنها قرار گیرد، عاملی در تثبیت توسعه نیافتگی و تشدید آن می‌گردد و تبعاً استفاده از فناوری نوین و پیشرفته، عاملی

¹ Information and Communication Technology

در جهت پیشگیری از تخلفات و فساد مالی در هر سطح به حساب می‌آید (موسوی، ۱۳۸۹: ۲۱-۲۰). در حال حاضر، در کنار تدابیر وضعی سنتی مانند قفل، نصب نرده، استخدام نگهبان و غیره باتوجه به اختراعات جدید و گسترش فناوری نوین، به ویژه در زمینه اطلاعات و ارتباطات، پیشنهاد می‌گردد دولت‌ها و بخش خصوصی بیش از پیش از تدابیر فنی و الکترونیکی برای مصون‌سازی آماج بالقوه جرم استفاده کنند.

۱- تخصصی شدن پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

فناوری اطلاعات و ارتباطات، مانند هر پدیده و نوآوری علمی و تکنولوژیک دیگر، در کنار مزایا و نقاط مثبت خود، دارای نقاط منفی و عوارض جانبی نیز می‌باشد. در این خصوص، موضوع مزبور با فراگیر شدن دولت الکترونیک در امر عرضه و مبادله کالا، نیاز ضروری به تحول در ساختار پیشگیری الکترونیکی از جرایم مرتبط با قاچاق کالا را نیز در پی خواهد داشت که در صورت فقدان سیاست‌گذاری و نظارت قانونی و صحیح، در دستان مجرمان آشنا به دانش کامپیوتر، تبدیل به ابزاری مخرب برای ارتکاب انواع بسیار پیشرفته‌تر و پیچیده‌تر جرائم مانند فساد الکترونیک^۱ می‌گردد. جرائمی از این نوع، ایجاد کننده موج جدیدی از بزهکاری می‌باشند که جهان را با چالش‌های سخت‌تر و تازه‌تری مواجه می‌سازند (Bell & Zipparo, 2001: 1).

صرف‌نظر از موضوع تخصصی نمودن قاچاق کالا، موضوع شفافیت در گردش کالا دارای اهمیت بسیاری بوده است. زیرا که عدم انضباط و ابهام در جریان گردش کالاها خود زمینه‌ساز بروز تخلفات و جرائم گسترده در این امر خواهد شد. لذا در گفتار اول از این مبحث، به مقوله شفافیت گردش کالا خواهیم پرداخت.

۱-۱- شفافیت گردش کالا

بسیاری از اقتصاددانان معتقدند، قاچاق کالا بعنوان یک نوع ناهنجاری و آشفتگی اقتصادی، زمانی ظهور می‌یابد که چرخه تولید توزیع و مصرف، بعنوان حلقه‌های کلی و بنیادین فعالیت‌های اقتصادی دچار آسیب شود و نتیجه آن عدم انضباط و شفافیت در نظام گردش کالا می‌باشد که به نوبه خود، یکی از مهمترین مشکلات در فرآیند مبارزه با قاچاق به شمار می‌رود (گل‌پرور، ۱۳۸۹: ۳۹۸).

۱) شفافیت گردش کالا در ایران: استفاده از روش ردیابی کالا در ایران، یکی از موضوعات چالش برانگیز اقتصاد در طی سال‌های اخیر بوده است. این موضوع بحث‌برانگیز بسیاری از رسانه‌های چاپی، مجازی و مراکز صدا و سیما بوده است. با در نظر گرفتن جوانب مثبت و منفی این موضوع سعی کردند آن را از دیدگاه‌های مختلف نقد کنند. در حال حاضر، دو موضوع جداگانه مربوط به ردیابی کالا است. ایران کد و شبنم. نقش هر دو ابزار در پیشگیری وضعی از قاچاق کالا است.

^۱ Electronic Corruption

۲) تجزیه و تحلیل ردیابی کالا از منظر پیشگیری وضعی: از دیگر مواردی که می‌تواند موجب شناسایی مرتکب شود یا این روند را سرعت بخشد، ردیابی اشیایی است که بطور بالقوه می‌توانند آماج جرم قرار گیرند. در واقع، می‌توان با اعمال نظارت مداوم نسبت به چنین مواردی، از آنها حمایت کرد. این حمایت مداوم از آسیب‌پذیری این آماج می‌کاهد و این هشدار را به مرتکب متمایل خواهد داد که در صورت ارتکاب جرم موردنظر وی، به احتمال فراوان شناسایی و دستگیر خواهد شد. مزیت مهم ردیابی از طریق آماج بالقوه در مقایسه با ردیابی از طریق خود مجرم، تضییق کمتر حق آزادی و حریم خصوصی وی است. زیرا در این حالت آنچه مورد ردیابی قرار خواهد گرفت، تمامی رفتارهای فرد نیست، بلکه آن دسته از رفتارهایی است که در ارتباط با موضوع خاصی انجام می‌شوند (خانعلی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۰۹). بعنوان مثال می‌توانیم محصولات وارداتی یا تولید محصولاتی که تگ یا بارکد برای ردیابی دارند، بدون هیچ اطلاعات شخصی که از صاحب محصول دریافت شده است، ذکر کنیم که حریم خصوصی آنها تهدید نمی‌شود. ردیابی محصولات می‌تواند یکی از روش‌های موثر برای جلوگیری از قاچاق باشد؛ زیرا تکنولوژی ارائه شده در اینجا، مطابق با پیشگیری وضعی می‌باشد. شفاف‌سازی گردش خوب و ایجاد قابلیت ردیابی قوی برای آن در ابتدا می‌تواند موجب افزایش، خطرات ناشی از جرم و جنایت را افزایش دهد. زیرا شخصی که قاچاق می‌کند، می‌داند که محصولات قاچاق شده از محصولاتی که قانونی وارد شده، متمایز هستند. این تفاوت قدرت، حتی در سطح توزیع جائیکه محصولات بطور مستقیم تحت نظارت مردم و مقامات هستند، وجود دارد. برای اینکه محصول قاچاق فاش نشود، حفاظت از اهداف جنایی افزایش می‌یابد. علاوه بر آن، با افزایش خطر ارتکاب جرم، قابلیت ردیابی محصولات می‌تواند باعث کاهش پاداش جنایی در برخی از راه‌ها گردد. از آنجا که هدف نهایی جنایی ورود محصولات به داخل کشور نیست، بلکه توزیع و فروش آن به مصرف‌کننده نهایی است. این با فروش محصولات است که مجرم سود اصلی را می‌برد. با اجرای ردیابی محصولات، با استفاده از شناسایی خواص (ویژگی‌ها) در حالیکه توزیع‌کنندگان (با ترس از تشخیص محصولات قاچاق و متهم شدن از توزیع محصولات قاچاق) و خریداران (با ترس از اینکه محصولات استاندارد نیست باعث می‌شود بازار مختل شود)، هیچ انگیزه‌ای برای خرید محصولات ندارد و در نهایت این موضوع منجر خواهد شد که سود و منافع حاصل از آن را رد کنند و اجرای این طرح موجب از بین رفتن بهانه‌ها می‌گردد. همچنین برچسب‌ها یا هر نوع علامت شناسایی که تاریخچه ورود محصول به کشور را نشان می‌دهد، هشدار، برای توزیع‌کننده و مصرف‌کننده در مورد ارتکاب جنایت قاچاق تلقی می‌شود (Cornish, 2003: 90).

۳) انتقادات درباره طرح شب‌بنم: انتقادات در مورد اجرای این طرح به دلیل معرفی ناقص این طرح توسط مقامات اجرایی و همچنین به دلیل اشتباهات در رویکرد اجرایی آن است. قبل از ذکر انتقادات مزبور آن لازم به ذکر است که طرح شب‌بنم بعنوان یک برچسب دیده می‌شود، بخشی از برنامه ردیابی است. در طرح ردیابی،

نشانه منحصر به فرد و غیرقابل تکرار است که به هر محصول اختصاص داده شده است. طرح شبنم یک شبکه است که ما می‌توانیم با ارسال این اعداد به این اطلاعات دسترسی پیدا کنیم. بنابراین انتقادات درباره طرح شبنم نیست، بلکه مربوط به اساس ردیابی محصولات و مشخصات کد منحصر به فرد ردیابی کالا می‌باشد.

۴) **پیشنهادات و اجرا:** سوالی که در اینجا مطرح می‌گردد، این است که چه راه‌حل موثری برای رهایی از این رکود در اجرای طرح است، ما دو نکته برای پاسخ به این سوال پیشنهاد می‌کنیم؛ اول این است که تا آنجا که ممکن است ما باید یک روند مشخص داشته باشیم و اتصال به کد ردیابی محصول بدون دخالت انسان و بدون سابقه انسان از اطلاعات انجام دهیم. وارد کنندگان هنگام اقدام به ورود کالا به کشور بایستی در سیستم مدیریت ثبت سفارشات واردات (ثبت‌ارش) کالا را ثبت می‌کردند. اطلاعات وارد کنندگان در سامانه ثبت سفارش موجود بوده و باتوجه به اینکه سامانه ثبت سفارش، زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت است، بنابراین نیازی به ثبت‌نام مجدد از وارد کنندگان در کارگزاری‌ها وجود ندارد و سامانه شبنم می‌تواند این اطلاعات را از سامانه ثبت سفارش دریافت کند. ضعف کار آنجا بود که با اتصال کلیه سرورهای ایران کد و شبنم، این فرایند را به صورت مکانیزه می‌توانیم انجام دهیم. دومین یا یکی از چالش‌های مهمی که باعث شود، انتظارات از طرح شبنم برآورده نشود، این بود که در یک محیط و زمینه جداگانه از ایران کد ارائه شده است و در نتیجه، واردات بروکرسی غیرمنطقی افزایش پیدا کرد، (هر دو طرح‌های بروکرسی شبنم و ایران کد) و همچنین دو پایگاه داده جدا از هم برای محصولات به وجود آمد تا بتوانند حتی باعث نابرابری اعتبار و نهاد اجرایی در ضبط داده‌ها در محصولات مشابه شود. بنابراین منطقی این بود که بند مربوط به کد مخارج در سال ۱۳۸۹ به صورت دائمی داشته باشیم.

۱-۲- سلب فرصت‌های بزهکاری از گذر شناسایی کالا و رهگیری

بند ذ ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، توجه قانونگذار به شناسایی و رهگیری کالا، راهکاری جهت نهادینه کردن مدیریت زنجیره تأمین برای افزایش تلاش بزهکار در قلمرو توزیع کالاهای غیرقانونی به حساب آورده است و عملاً افزایش خطر ارتکاب جرم را برای خاطیان و مجرمان بالقوه در این عرصه به همراه دارد. در بندهای (ذ، و، ر)، عنوان شناسایی کالا (شناسه کالا) و رهگیری کالا، بار معنایی خاصی را به همراه دارند. در این ماده، ابتدا سخن از شناسه کالا به میان آمده است و سپس رهگیری کالا مطرح می‌گردد. به نظر می‌رسد شناسایی کالا در اولین محل ورود کالا به داخل کشور و یا در هنگام خروج از محل ساخت آن (اعم از کارخانه و کارگاه و ...) صورت می‌گیرد و صرفاً شناسایی کالا در اولین محل ورود و خروج از محل ساخت اعمال می‌گردد. اما رهگیری اصطلاحی متفاوت با دامنه دید وسیع‌تر می‌باشد که در جهت مدیریت کالا و

اطلاع از جایگاه کنونی آن در زنجیره تأمین، اعمال می‌گردد. بدین ترتیب، ابتدا کالا شناسایی شده و سپس وارد فرآیند رهگیری می‌گردد، بدین خاطر ماده یک قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تبصره اول بند (ذ)، و (ر) با رعایت ترتیب بکارگیری این دو عنوان در عالم خارج ابتدا شناسه کالا و سپس شناسه رهگیری را بیان نموده است که هر دوی این عناوین، در جهت سلب فرصت‌های مجرمانه در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز صورت می‌گیرند.

ماده ۱۳: با دقت‌نظر بر تعریف و شاکله ماده ۱۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، نگاه قانونگذار به مقوله شناسه کالا و شناسه رهگیری و رویکرد نهادینه آن در اجرایی نمودن امر پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز بیشتر خودنمایی می‌کند. قانونگذار، کلیه کالاهایی که در خارج از کشور تولید شده و با انجام تشریفات قانونی وارد کشور می‌شود را ملزم به دارا بودن شناسه کالا و شناسه رهگیری نموده است و در عمل آن دسته از کالاهایی را که در داخل کشور تولید شده یا صادر می‌شوند را از شمول این ماده خارج کرده است، پس ویژگی اول در خارجی و وارداتی بودن کالاها خلاصه می‌گردد و خصوصیت دوم محدودیت نسبت به کالاهای غیرتجاری می‌باشد. در ماده فوق قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، فقط کالاهای تجاری نیازمند طی فرایند شناسایی و رهگیری می‌باشند و جداسازی کالاهای تجاری و غیرتجاری با دقت‌نظر قرار دادن مواد قانونی مرتبط در این بخش بسیار مهم و کلیدی می‌باشد. به واقع این محدودیت و تفکیک، خود راهکاری در جهت جلوگیری از کاغذبازی و تشریفات اداری در امر کالا و ارز بوده است، اما نکته مهم آنکه بایستی دقت لازم را معلوم داشت تا کالاهای تجاری بعنوان کالاهای غیرتجاری وارد کشور نشوند، در غیر این صورت با مدیریت ضعیف و عدم نظارت دقیق، شاهد تالی فاسد این ماده از طریق اعطای مجوز به واردات کالای قاچاق خواهیم بود. جالب‌تر آنکه بکارگیری شناسه کالا و رهگیری کالا در خصوص کالاهای خارجی تجاری خود نتیجه بخش جلوگیری از جعل، تقلب، ورود کالاهای غیربهداشتی و حفظ سلامت و استاندارد کالاهای وارداتی به کشور می‌شود، موضوعی که خصوصیت سوم بکارگیری این دو راهکار پیشگیری را در خود جای داده است.

۸۲

۱-۳- دولت الکترونیک

اصطلاح فوق به معنای استفاده ادارات و نهادهای دولتی از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات مانند شبکه‌های رایانه‌ای، اینترنت، خدمات رایانه‌ای سیار و ... است که از قابلیت تغییر روابط میان شهروندان، تجارت و کسب‌وکار و ... با ارکان مختلف دولت، برخوردار می‌باشند. فناوری‌های مذکور می‌توانند در جهت اهداف گوناگون به خدمت گرفته شوند؛ مانند ارتقاء کمیت و کیفیت خدمات‌رسانی دولت، تعامل بهتر با تجارت و صنعت، توانمندسازی شهروندان در دسترسی به اطلاعات و مدیریت بهتر و کارآمدتر دولت.

۱) کاهش ارتباط میان کارگزاران و استفاده کنندگان از خدمات اداری: رفت و آمدهای مراجعہ کنندگان به مراکز اداری جهت انجام امور، از زمینه‌های موثر بزهکاری و تخلف از قوانین و مقرات می‌باشد. جهت حل این معضل، مکانیزه کردن برقراری ارتباط بین دستگاه‌های اداری و مراجعہ کنندگان، علاوه بر به حداقل رساندن مراجعہ مستقیم، موجب تسریع در انجام امور عمومی و کاهش هزینه‌های جانبی نیز می‌شود. همچنین مکانیزه کردن فرآیند ارائه خدمات دولتی از طریق برنامه‌هایی همانند دولت الکترونیک، دسترسی بیش از پیش مردم به جریان آزاد اطلاعات را موجب شده و رشد آگاهی آنان از اوضاع اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. این امر، همچنین کمک شایانی به مستند شدن اغلب فعالیت‌های دولتی می‌نماید و به تبع آن شفافیت در امور عمومی و خصوصی را به حداکثر ممکن رسانده و امکان سوءاستفاده‌های کلان و بزرگ از جانب کارگزاران در بخش‌های مختلف به حداقل خواهد رسید.

۲) ساده‌سازی رویه اداری: گمرک ایران با الهام از توصیه‌های سازمان جهانی گمرک^۱ و کنفرانس توسعه سازمان ملل، همگام با تحولات جهانی و سیاست‌های موجود در اقتصاد و تجارت، اقدامات مهمی در رابطه با ساده‌سازی رویه و تشریفات گمرکی و تسهیل و توسعه تجارت انجام داده است. همچنین گمرک ایران از سال ۱۹۹۴ میلادی، ضمن برقراری ارتباط با برنامه عمران سازمان ملل متحد (آنکتاد)^۲، زمینه‌های اجرایی و عملیاتی سیستم مکانیزه گمرکی (آسیکودا)^۳ را نیز فراهم و در بیستم فروردین سال ۱۳۷۵ قرارداد مربوطه^{۸۳} را در قالب یک پروژه تعریف که توسط رئیس کل گمرک ایران و نمایندگی برنامه عمران سازمان ملل متحد در تهران به امضاء رسید و منجر به مکانیزه شدن رویه صادرات در گمرک تجاری مهرآباد در سال ۱۳۷۶ شد که قدم بزرگی در جهت کاهش تشریفات زائد حاکم بر گمرک محسوب و موجب بهینه شدن و ساماندهی رویه‌های ترخیص کالا و در نهایت حرکت به سمت تجارت الکترونیکی را فراهم ساخت (روابط عمومی گمرک ایران، ۱۳۸۸: ۱). با وجود تلاش‌های فراوان، ضعف و ناپایداری در زیرساخت‌های ارتباطی از یکطرف و پیاده‌سازی سیستم‌های نرم‌افزاری جزیره‌ای و غیریکپارچه در گمرک ایران موجب شده است که این سازمان در این زمینه با وضع مطلوب فاصله نسبتاً زیادی داشته باشد (سلاجقه، ۱۳۹۱: ۲۵-۲۴).

۳) سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق: بکارگیری عنوان تجمیع داده‌ها و یکپارچه‌سازی اطلاعات در ماده ۶ در واقع در جهت اعتلاء و بکارگیری سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق می‌باشد که در تبصره ۳ ماده ۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به آن اشاره شده است، اما متأسفانه سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق تاکنون جهت پیشگیری از هیچ‌یک از جرائم کشور تهیه نشده است. بکارگیری این روش

^۱ WCO

^۲ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

^۳ Automated System for Customs Data (ASYCUDA)

پیشگیرانه برمبنای پیشگیری موقعیت‌مدار تعریف می‌گردد و در کنار سایر ابزار پیشگیری، روشی مطمئن در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز خواهد بود (خانعلی‌پور، پیشین: ۱۹). متولی اصلی این سامانه وزارت صنعت، معدن و تجارت است.

۴) قابلیت‌های ویژه فناوری اطلاعات در مواجهه با فساد: با روشن شدن ضرورت استفاده از فناوری‌های نوین بعنوان یک وسیله برای پیشگیری از فساد اداری در راستای برنامه و سیاست جنایی جامع در این زمینه، به قوانینی که ضرورت اطلاع‌رسانی و شفاف‌سازی را مدنظر دارند، اشاره می‌نمائیم تا با ذکر مصادیقی از قوانین مختلف (که حتی قبل از پدیداری فناوری اطلاعات تصویب شده‌اند) مشخص گردد که چگونه استفاده از فناوری‌های مذکور می‌تواند تسهیلات لازم برای نیل به اهداف قانونگذار فراهم سازد. همانطور که بیان گردید، مبارزه با فساد، بعنوان پدیده‌ای زنده، پیچیده و همواره در حرکت در لایه‌های گوناگون اجتماع، بسیار دشوار و نیازمند نیروهای متخصص و ابزارهای دقیق و روزآمد می‌باشد. به این نکته نیز اشاره شد که در صورت برنامه‌ریزی، قانونگذاری و تنظیم سیاست جنایی صحیح و کارآمد، فناوری اطلاعات، بهترین ابزار نظارت و مبارزه موثر با فساد اداری است، بنحویکه می‌تواند یکی از واقعی‌ترین و منطقی‌ترین نسخه‌های نوین زندان تمام دید را از جهت ایجاد امکان نظارت کامل و دقیق در این زمینه، آشکار سازد.

۸۴

۲- بکارگیری تدابیر فنی

از آنجا که شبکه‌های قاچاق برای نیل به مقصود خویش روزبه‌روز امکانات و تجهیزات پیچیده‌تری را به خدمت می‌گیرند ضروری است که نیروها و واحدهای مبارزه با قاچاق نیز همواره تقویت و به امکانات بهتری تجهیز شوند تا در این میدان کارزار بتوانند از سوداگران گوی سبقت را ربوده و به آنان چیره شوند. در این راه ایجاد و تقویت روحیه مبارزه و استفاده صحیح و برنامه‌ریزی شده از تمام امکانات و عوامل در امر مبارزه با قاچاق بی‌شک تأثیر شایانی در موفقیت در این پیکار خواهد داشت (غفاریان گلبو، ۱۳۷۸: ۹۶).

۲-۱- فناوری اطلاعات خودکار

امروزه به منظور دقیق‌ترین کردن شناسایی و کاهش احتمال خطا و اشتباه، از فناوری‌های نوین شناسایی و تکنیک‌های پیشگیری از جرم استفاده می‌شود. هرچند، در طول تاریخ بشر از ابتدا پیشگیری وضعی به صورت خودجوش وجود داشته است و انسان‌ها هریک به نوعی از خود و اموال خویش دفاع می‌کرده‌اند، اما امروزه باتوجه به امکانات جدید فناورانه، پیشگیری وضعی نیز به نوبه خود جنبه فنی به خود گرفته است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۲: ۱۱۶). فناوری‌های نوین، برخی از خطاهای دیداری و شنیداری انسان را جبران می‌کنند و از این طریق به پیشگیری از جرم یاری می‌رسانند. ما در این متن به تکنولوژی‌های مربوط به (AITS) که

مرتبط با ضبط خودکار داده‌هاست (ADC) اشاره می‌کنیم و این فناوری‌ها در هر دو امور تجاری و نظامی کاربرد دارد.

۱) بارکد: فناوری بارکد که در سال ۱۹۷۴ عملیاتی گشت، بر زندگی روزانه تأثیر بسزایی گذاشت، بطوریکه موجب کاهش حجم کار در خرده‌فروشی‌ها، افزایش صحت تعیین قیمت‌ها، کوتاه شدن صفوف بازرسی و صرفه‌جویی فراوان در زمان گشت. فراتر از فروشگاه‌های خرده‌فروشی، بارکدها در بسیاری از موقعیت‌های دیگر و برای تأمین اطلاعات مهم، مثل هماهنگ‌سازی تولید در کارخانه‌های تولیدی و ردیابی و ثبت داده‌ها برای بسته‌های در حال حمل شبانه بکار گرفته شده‌اند. تحقیقات جدید منجر به ایجاد بارکدهای دو بعدی شده است که حاوی داده‌های بیشتری در مورد شیء است. این امر باعث ایجاد امکان اتصال اطلاعات مهم مثل بارنامه به شیء در زمان عبور از زنجیره تأمین می‌شود. در تبصره ۱ ماده ۱۳ از بارکدها بعنوان فناوری‌های نوین یاد شده است. بطور کلی بارکد نمایش داده‌ها به صورت خط و فاصله بین خطوط می‌باشد. فرم خط‌ها به صورت بارکدهای تک‌بعدی (1D) دسته‌بندی می‌شوند. نوع دیگر نمایش آنها شامل الگوهای هندسی مانند نقطه‌ها، مربع، شش ضلعی و دیگر کدهای ماتریس دو بعدی می‌باشد. کدها به وسیله دستگاه‌های کدخوان، خوانده می‌شوند. بارکدها شامل دو گروه نشانه‌های مستقیم (DPM)ها و بارکدهای الکترونیکی یا (EAS)^۱ هستند.

۸۵

۲) RFID: امروزه می‌توان از فناوری‌های دیگر نام برد که می‌تواند جایگزین بارکدهای دو یا چندبعدی گردد. البته قانونگذار با بکار بردن عبارت «از قبیل» در تبصره ۱ ماده ۱۳ این فناوری را محدود به بارکدها نکرده است. یکی از فناوری‌هایی که می‌توان به آن اشاره کرد RFID هستند. فناوری RFID فناوری بی‌سیم است که با استفاده از امواج الکترو مغناطیسی در آشکارسازی اشیاء بکار گرفته می‌شود. این فناوری برچسبی دارد که بر روی اشیاء چسبانده می‌شود و هنگام عبور از گذرهای مخصوص، اطلاعات مورد درخواست دریافت می‌گردد. این فناوری امروزه نقش بسیار مهمی در صنایع پزشکی، تدارکات دفاعی و امنیتی داشته است. از جمله کاربردهای این فناوری پیشگیری از قاچاق کالا می‌باشد.

مانیناس کوخ و همکارانش بر این باورند که با استفاده از فناوری‌هایی نظیر بازشناسی با امواج رادیویی قادر خواهند بود به سهولت کارهایی چون بارگیری کالا، تحویل به مشتری و بازگشت آن را دنبال یا پیگیری کنند. امروزه با پیشرفت علم و تکنولوژی، دیگر تشخیص اصل بودن (genuine) یک مدرک کاغذی کاری بس دشوار است و جاعلان و سوءاستفاده کنندگان با کمک فنون و تجهیزات الکترونیکی و رایانه‌ای پیشرفته به

¹ Direct Part Marking

² Electronic Article Surveillance

راحتی قادر به جعل اسناد کاغذی به خصوص اسنادی که بار مالی (مانند پروانه سبز گمرکی) دارند خواهند بود. در این زمان تکنولوژی RFID به کمک خواهد آمد و می‌تواند دریافت کننده سند محرمانه یا دینفغان اسناد مالی را از حیث تقلب و جعل مطمئن و آسوده خاطر سازد؛ بطوریکه برخی کارشناسان حد امنیت برچسب‌های RFID بر روی اسناد کاغذی را ۹۹/۹ درصد برآورد کرده‌اند. در بند ۶ ماده ۶ وزارتخانه اقتصاد دارایی و راه و شهرسازی مکلف به الکترونیکی نمودن کلیه اسناد ورود، صدور و حمل و نقل و نظایر آن نموده است. استلزام فوق پیش از این در بند ۴ از فصل هفتم پیوست الحاق دولت ایران به کنوانسیون تجدیدنظر شده کیوتو در امر فرهنگ‌سازی تشریفات گمرکی پیش‌بینی شده بود. الکترونیکی نمودن اسناد، آثار متعددی است. از آنجا که یکی از مشکلات موجود ادارات کاغذبازی و مفقود شدن اسناد می‌باشد، می‌توان از طریق الکترونیکی نمودن اسناد، از وقوع این مشکلات جلوگیری نمود. افزون بر آن روند تجارت نیز به صورت محسوسی تسهیل خواهد یافت.

۳) کارت‌های دسترسی: مقصود از اصطلاح فناوری کارت یا کارت‌های هوشمند چیست؟ پاسخ به آن هر فناوری است که بر روی کارت قرار می‌گیرد. بطور معمول تصور ما کارت بانکی یا اعتباری است، اما جنس‌ها و اندازه دیگری برای نرم‌افزارهای مختلف استفاده می‌شود. کارت می‌تواند از جنس پلاستیک (پلی‌استر-پی وی سی یا برخی مواد دیگر) و یا کاغذ و یا حتی از ادغام این مواد باشد.

۸۶

در حال حاضر سه نوع فناوری در زمینه فناوری کارت وجود دارد:

۱- نوار مغناطیسی؛ ۲- کارت هوشمند؛ ۳- کارت نوری.

تکنولوژی‌های دیگری نیز مانند بارکدها، حافظه لمسی و غیره می‌توان بر روی این کارت‌ها قرار داد (Jones, & Chung, 2011: 38). سامانه یکپارچه‌سازی کارت هوشمند کمک می‌کند تا اطلاعات دقیق هر تاجر با هدف مبارزه با انواع سوءاستفاده‌ها بطور منسجم تهیه شود. سامانه فوق اطلاعات مالی، قانونی و غیره کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی در حوزه‌های فعالیت تجاری‌اش گردآوری می‌کند. داده‌های حاصل از بررسی این سامانه در رتبه‌بندی اعتباری آن شخص تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین برای هر شخص شناسه اعتباری در نظر گرفته می‌شود. طراحی شناسنامه می‌تواند موجب ایجاد تمایز بین اعضاء از طریق بکارگیری روش‌های علمی و عادلانه ارزیابی، تسهیل روابط تجاری داخلی و بین‌المللی از طریق اطلاع‌رسانی مناسب از رتبه اعضا و فراهم آوردن بستر قابل اعتماد برای اعطای تسهیلات ویژه باشد. مطابق بند ۶ ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تمدید و ابطال کارت بازرگانی از طریق سامانه فوق صورت خواهد گرفت.

۴) RTLS: مشاهده در زمان واقعی و محل دقیق محموله‌ها به خصوص امروز با افزایش حرکت محموله از دریا که نیاز به امنیت کامل در جریان جابجایی تا رسیدن به مقصد نهایی دارد نیاز به توجه خاص دارد. امروزه فناوری بی‌سیم با مهیا کردن نظارت بر عملکردهای زنجیره تأمین مزایای زیادی را به حامل، شرکت‌های

باربری و مشتریان ارائه می‌دهد. RTLS سیستم کاملاً خودکاری است که بطور مداوم و دقیق محل دارایی پرسنل را مورد نظارت و ارزیابی قرار می‌دهد. یک راه‌حل، RTLS بطور معمول با بهره‌گیری از برچسب‌های رادیویی (که با باتری کار می‌کنند) و یک سیستم مکان‌یابی همراه، وجود و مکان دقیق برچسب‌ها را تشخیص می‌دهند. سیستم مکان‌یابی معمولاً در ۵۰ تا ۱۰۰۰ فوت به منظور تشخیص مکان برچسب رادیویی نصب می‌شوند. پایگاه اطلاعاتی این دستگاه‌ها بطور مداوم هرچند ثانیه یک دفعه و به ندرت هرچند ساعت برای مواردی که به تدریج حرکت می‌کنند، به روز می‌شود. به روزرسانی مداوم برچسب‌ها ممکن است پیامدهایی را برای برچسب‌ها به دلیل محدودیت عمر باتری ایجاد کند. در برنامه‌های کاربردی معمولی، سیستم‌ها می‌توانند هزاران برچسب را بطور همزمان پیگیری کنند و عمر باتری برچسب بطور متوسط ۵ سال بیشتر است.

۵) **ANPR یا OCR:** به تکنیک تشخیص اتوماتیک پلاک خودرو در گلوگاه‌های خاص گفته می‌شود، بطوریکه با ثبت آن در بستر شبکه، امکان رهگیری وسایل نقلیه فراهم می‌گردد که اجزا اصلی و سیستم شامل دوربین مخصوص، سیستم پردازش تصویر، سیستم نرم‌افزاری ثبت اطلاعات و شبکه ارتباطی می‌باشند. از مزایای این سیستم می‌توان عدم نیاز به استفاده از سخت‌افزار در خودروها اشاره کرد و از معایب آن قیمت بالا، دقت پایین، در شرایط نامناسب آب و هوایی، دقت پایین در پردازش پلاک ایرانی و وجود پلاک‌های با فرمت متنوع در ناوگان جاده‌ای می‌باشد.

۲-۲- ابزارهای ردیابی

در حال حاضر باتوجه به غلبه و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، ابزارهای شناسایی تحت تأثیر گرفته است. این فناوری کمک شایانی به شناسایی و تعیین مکان‌ها و گروه‌های در معرض ریسک بزه می‌کند. سرعت، دقت و ظرفیت بالای گردآوری، استخراج و پردازش این ابزارها موجب شده تا در مدت کوتاهی بطور گسترده‌ای مورد استفاده سازمان‌های مختلف قرار گیرد. در همین راستا ابزارهای ردیابی در تعیین نقاط جرم‌خیز و گروه‌های در معرض آن، می‌تواند کمک شایان توجهی نماید (هریس، ۱۳۸۶: ۱۳۶).

از ردیاب‌ها به منظور حفاظت از موارد مختلفی می‌توان استفاده نمود که برای ارسال اطلاعات در آنها از فناوری‌های مختلف SMS, GPRS, GPS و همچنین ماهواره‌ها استفاده می‌گردد. از ردیاب‌ها می‌توان در ردگیری خودرو، انواع شناورها، کانتینرها، افراد، موتور و هر وسیله یا شیء دیگری استفاده نمود (خانعلی-پور، پیشین: ۱۰۹). که در بند چ ماده ۶ قانون قاچاق کالا و ارز به آن اشاره شده است. برخی معتقدند ردیاب با آشکار کننده تفاوتی ندارد. ولی نگارندگان معتقد است ردیاب ابزاری است که با آن سیر اشیاء را تعقیب می‌کنند، در حالیکه آشکار کننده ابزاری است که به وسیله آن اقلام پنهان را نمایان می‌سازند (قبادی، ۱۳۸۵).

۳- ابزارهای ناظر بر ورود و خروج

یکی از دلایل بروز قاچاق، ناکافی بودن نظارت مرزها، می‌باشد که این امر به سهولت دسترسی به آماج جرائم می‌انجامد (Mehmet, 2009: 82). که در این راستا می‌بایست تدابیری اندیشید که بتوان از گذر آن، نظارت بیشتری بر مبادی و راه‌های مرزی داشت. افزایش توجه عبور و مرور مرزی در طول پنجاه سال گذشته و سالیان اخیر ترس از تروریسم دولت‌ها را وادار نموده تا روش‌های کنترل مرزی نوین را طرح کنند و زمان انتظار توقف را کاهش دهند (Gerard, 2011: 43). بند ب ماده ۶ قانون قاچاق کالا و ارز، ماده ۹ قانون جدید امور گمرکی و در بسته سیاستی پیشگیری تخلفات گمرکی با دقت نظر قرار دادن مبادی ورودی و خروجی مسیرهای حمل و نقل به امکانات فنی مناسب جهت پیشگیری، کنترل و کشف کالای قاچاق اشاره می‌نمایند. از جمله این روش‌ها، سلب فرصت‌های بزهکاری از گذر تجهیز مبادی ورودی و خروجی مسیرها با بکارگیری اشعه ایکس و گاما و دوربین‌های مداربسته می‌باشد که این ابزارها در جهت افزایش ریسک‌پذیری مرتکبان جرائم در راستای پیشگیری از وقوع جرم موثر می‌باشند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

قاچاق کالا و ارز ویژگی‌های خاص خود را دارند، بطوریکه مجرمان آن عادی نیستند و در حوزه جرم‌شناسی به مرتکبان چنین جرائمی "یقه‌سفید" گفته می‌شود. مجرمان اینگونه جرائم از هوش و ذکاوت کافی برخوردارند، قانون و مقررات را می‌شناسند و به راحتی با شیوه‌ها و طرق مختلف می‌توانند قانون را دور بزنند و حتی امکان دارد از خलाهای قانونی استفاده کنند. شفافیت گردش کالا یک حلقه مهم از این بحث است، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز موجب شفافیت گردش کالا خواهد شد. از گذر شفافیت در زنجیره تامین کالا می‌توان از سوءاستفاده افرادی که به دلیل نبود سازوکارهای مناسب در کشور واهمه‌ای از ارتکاب جرم ندارد جلوگیری کرد. به عبارت دیگر، هنگامی که کلیه مراحل تأمین کالا مورد نظارت و کنترل قرار گیرد، فرصت‌های ورود کالای قاچاق به زنجیره تأمین کاهش خواهد یافت. لذا گام اولیه پیشگیری از واردات کالای قاچاق می‌تواند در داخل کشور برداشته شود یا در خارج از کشور، هنگامی که در مسیر تجارت بین‌المللی گام برداشته می‌شود، برای شناسایی و رهگیری کالا نه از خطوط مرزهای داخلی کشور بلکه ناگزیریم از مبدأ کالا اقدام نمائیم. بدین ترتیب بایستی اقدامات خود را با کنترل و نظارت بر وارد کنندگان از مبدأ زنجیره تأمین کالا، حتی فراتر از مرزهای داخلی آغاز کنیم. این راهکار می‌تواند موجب پیشگیری از قاچاق کالا شود. چراکه وارد کننده کالای قاچاق، با نداشتن بازاری برای عرضه آن منافع خود را در خطر دیده و از ارتکاب جرم منصرف می‌شود. مطابق با مطالعات انجام گرفته، توجه ویژه قانون مورد بحث به، نظارت بر زنجیره تأمین،

شناسایی و رهگیری کالا بعنوان اقدامی مبتنی بر پیشگیری وضعی، از گذر افزایش ریسک رفتار مجرمانه، کنترل بزهکاران بالقوه و سخت کردن آماج باعث پیشگیری از قاچاق کالا خواهد شد.

مطابق پژوهش حاضر، دولت الکترونیک، در زمینه مبارزه با فساد انجام گرفته است. نتیجه حاصل از اجرای صحیح مورد فوق، در هم شکستن و دگرگون سازی بنیادین مرزهای سازمانی، فراهم نمودن دسترسی گسترده و آسان به اطلاعات، مشارکت شهروندان در دولت، افزایش ارتباطات، تسهیل فرآیندهای الکترونیک، شفافیت بیشتر سازمان های عمومی، فساد کمتر، ارتقاء سطح آسایش و رفاه در جامعه، افزایش منافع و درآمدها و یا کاهش هزینه ها می باشد. همانطور که در پژوهش مذکور ذکر گردید، صرف فناوری، موجب حذف فساد نمی گردد. اساساً فساد دارای ریشه های مختلفی است که فناوری اطلاعات می تواند مانع به نتیجه رسیدن برخی از آنها گردد، هرچند استفاده از این فناوری، راه های سوءاستفاده و مجاری مفسد زیادی را مسدود می نماید. ولی ممکن است خود، زمینه های پیچیده تر و تخصصی تری برای سوءاستفاده را باز کند. به عبارت دیگر، فناوری اطلاعات موجب حذف ریشه های فساد نمی گردد، بلکه در نهایت وسیله ای برای پیشگیری به شمار می آید. هرچند این امر فی نفسه دارای فوائد و منافع زیادی برای جامعه می باشد. اما در حقیقت نگاهی خرد به موضوعی اجتماعی است. در نگاهی وسیع تر و کلان، لازم است نظام سازمانی، سیاست ها و فرهنگ مورد توجه قرار گیرند. در واقع، فناوری با تمامی فواید آن، مبارزه با معلول است و نه علت فساد. نکته حائز ۸۹ اهمیت آن که این دو امر باید در کنار یکدیگر مورد توجه قرار گیرند. بنابراین فناوری در راستای مبارزه با فساد، بعنوان یکی از سیاست های کلی در این امر حائز اهمیت است. بررسی تدابیر پیشگیرانه در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نشان می دهد که این تدابیر بطور عمده برپایه افزایش تلاش و افزایش خطر ارتکاب جرم قابل تحلیل می باشند. در این بحث نقش نهادهای مدنی در ساماندهی، سازوکارهای کنترل اجتماعی در راستای پیشگیری از بزهکاری اقتصادی انکارناپذیر می باشد و به همین دلیل استقرار و تواناسازی این نهادها امری ضروری به نظر می رسد. این نهادها قادر خواهند بود با جلب توجه و پشتیبانی مردم به برنامه های پیشگیرانه در این خصوص با توجه به ماهیت غیررسمی و داوطلبانه خود نقش قابل توجهی را در موفقیت این برنامه ها ایفاء نمایند. هدف از این برنامه، کمک به دولت جهت مقابله موثر با فساد و افزایش مشارکت جامعه مدنی در تحقق پیشگیری از قاچاق کالا و ارز می باشد.

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- خانعلی‌پور، سکینه (۱۳۹۰)، *پیشگیری فنی از جرم*، تهران: نشر میزان.
- ۲- داتن، ویلیام (۱۳۸۴)، *دگرگونی‌های اجتماعی در جامعه اطلاعاتی*، مترجم: محمد توکل و ابراهیم کاظم‌پور، چ ۱، تهران: کمیسیون ملی یونسکو.
- ۳- دلرنلی، جیمز و جان، فدر (۱۳۸۴)، *جهان شبکه‌ای: درآمدی بر نظریه و عمل در باب جامعه اطلاعاتی*، مترجم: نسرین امین دهقان و مهدی کاظمی، چ ۱، تهران: انتشارات چاپار.
- ۴- سلاجقه، سعادت (۱۳۹۱)، «بررسی رویکرد پیشگیری از جرم در قوانین امور گمرکی با تاکید بر قانون جدید امور گمرکی»، *پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه شیراز*.
- ۵- غفاریان گلیو، محمد (۱۳۷۹)، «بررسی قاچاق کالا و ارز در ایران»، *پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد حقوق عمومی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- ۶- گل‌پرور، مجید (۱۳۸۹)، *سیاست جنایی ایران در قبال جرائم قاچاق و جرائم گمرکی*، تهران: نشر هیرات.
- ۷- موسوی، بایگی (۱۳۸۹)، «بررسی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران، پیرامون فساد مالی در قراردادهای دولتی»، *پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب*.
- ۸- نجفی ایرن‌آبادی، علی‌حسین (۱۳۸۲)، *تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)*، قم: مجتمع آموزش عالی قم.
- ۹- هریس، کیت (۱۳۸۶)، *اصول و روش‌های تهیه نقشه بزهکاری*، مترجم: محسن کلانتری و مریم شکوهی، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا (پژوهشکده امنیتی انتظامی).

لاتین:

- 10- Bell, Christopher and Lisa Zipparo (2001). *Exploiting Emerging Technology Corruptly in the NSW Public Sector: A Strategic Assessment*. Independent Commission Against Corruption.
- 11- Gerard McLinden (2001). *Border Mangemen Modernization*. Washanington D.C: World Bank.
- 12- Jones, Erickc and Chung, Christophera (2011). *Auto-ID in Planning and Logistics-Practical Guide for Military UID Application*.
- 13- Mehmet, Unal (2009). *Application of situational Crime Prevention to Cross- Border Heroin trafficking in Turkey*. (University of Cincinnati).
- 14- Cornish, Derek (2003). *Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley Critique of Situational Crime Preventional*. Crimee Prevention Studies.